

Van je dorp je levenswerk maken! 't Is een droom.

Vele mensen koesteren een droom, maar eerder weinigen hebben "de poeier" en het doorzettingsvermogen om die droom waar te maken.

Jef Oris is één van die weinigen.

Draagt zijn dorp hoog in het hart. Draagt vooral de mensen die in dat dorp wonen, werken en leven hoog in het hart.

Die liefde voor..... heeft Jef de kracht gegeven om in een paar jaar een initiatief af te werken waarmee hij eigenlijk al vele tientallen jaren bezig was: 't Kotsoves. De inventarisatie ervan heeft hem langs vele Kortessemsse deuren geleid. Voor de verwerking van zijn vele gegevens kon hij - gelukkig - een beroep doen op broers Albert en Emiel en dochter Marleen en Jean Pierre Derwael van de gemeentelijke culturele dienst.

Het gemeentebestuur achtte het doodnormaal dat een dergelijke heemkundige parel een duwtje in de rug kreeg.

Dat het veel meer geworden is dan een woordenboek is wellicht de grootste kwaliteit van dit werk: volksgebruiken, uitdrukkingen en gezegden dreigen in onbruik te geraken en worden op deze - meestal humoristische - wijze bewaard voor de komende generaties.

Met onze grootste waardering voor auteur Jef hopen we dat elk Kortessems huisgezin - van origine of door verhuis - deze diksjenêr op de boekenplank zal zetten, om hem te gebruiken.

Namens het gemeentebestuur,
Flor Libotte,
Schepen van Cultuur.

INLEIDING

Het dialect is voor velen onder ons de moedertaal, de taal van onze familie en de omgangstaal met onze vrienden en dorpsgenoten.

Het dialect is de taal van ons hart. Laten wij fier zijn op onze streektaal, ze koesteren en ze zoveel mogelijk gebruiken in onze dagelijkse omgang.

Het dialect maakt deel uit van ons cultuurpatrimonium, maar het is ontegenzeggelijk op de terugweg. Wij stellen immers vast dat onze kinderen minder dialect spreken, en dat velen zelfs geen dialect meer kennen.

Is het dan niet de hoogste tijd om er samen wat aan te doen om te redden wat er nog gered kan worden?

Wij moeten ons rijk dialect met zijn sappige gezegden en uitdrukkingen, die voor altijd dreigen verloren te gaan, opschrijven, opdat zij bewaard zouden blijven voor het nageslacht.

Zonder afbreuk te willen doen aan de bevordering van de cultuurtaal menen wij toch dat:

1. het verdwijnen van het dialect een verarming betekent van ons cultuurpatrimonium;
2. tal van typische dialectwoorden en gezegden langzaam maar zeker door het A.B.N. worden verdrongen en in het vergeetboek raken;
3. door de voortschrijdende industrialisering de klassieke huisindustrie verdwijnt en het aantal landbouwbedrijven zienderogen achteruitgaat. Het gevolg is dat de namen van een groot aantal voorwerpen en de uitdrukkingen die hiermee rechtstreeks of onrechtstreeks in verband staan, verdwijnen.

Vele organisaties promoten het gebruik van het dialect in de omgangstaal als het enigszins mogelijk is. Hierbij verwijzen wij vooral naar de door het Provinciaal Bestuur van Limburg gevoerde promotie waarin er bij de directies van de scholen op aangedrongen is meer aandacht aan het dialect te besteden. Hiervoor werd een brochure uitgegeven onder het motto " ICH KAL OUCH LIMBURGS ", een creatief lespakket voor de tweede en derde graad van het secundair onderwijs van Rob Belemans en Jos Vanthienen. Ook de stickeractie had een onverhoopt succes.

In beide Limburgen bestaan twee grensoverschrijdende verenigingen die zich de studie en de bevordering van het dialect ten doel stellen:

1. De Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde, secretariaat Sparrenhof 13 - 3290 Diest.
2. VELDEKE, Vereniging tot instandhouding en bevordering der Limburgse dialecten en volkscultuur, contactadres voor Belgisch Limburg: Tielemans Eddy, Hoogveldstraat 33, 3640 Kinrooi.

Louter ter informatie delen wij u mee dat deze laatste vereniging meer dan 3.000 leden telt.

Dit toont dus overduidelijk aan dat het dialect nog lang niet dood en begraven is. In deze optiek zijn wij blij een steentje te mogen bijdragen tot de heropbloei van de volkscultuur en het behoud van ons dialect met zijn levendige en onvergelykbare uitdrukkingen.

Het woordenboek - of moeten wij spreken over het idioticon, omdat het eerder een verklarend woordenboek is - bevat ongeveer 6.500 trefwoorden met regelmatige veranderingen naar oude liedjes, toneelteksten en folklore.

Alle dialectteksten, die het trefwoord in zijn juiste betekenis trachten te plaatsen, zijn ook voor de niet-dialectkenner vlot leesbaar, omdat iedere tekst hertaald is in het A.B.N.

Regelmatig verwijzen wij met een "knipoog" naar het rijke repertorium van "Kotsovese" liedjes, waaruit we ook teksten citeren van o.m. Jef Machiels en fragmenten uit het oeuvre van Gustaaf Buckinx en Eugeen Oris. Wij kijken ook verder dan ons eigen dialect en publiceren uittreksels uit het werk van de zo begaafde Jo Erens (dialect van Sittard) en de woordkunstenaar Renaat Grassin (dialect van Brussel).

Tevens wordt aandacht besteed aan de uitspraakverschillen tussen de Kortessemsse kerkdorpen en bepaalde Limburgse gemeenten. Vooral de volgende dialecten komen aan bod: Tongeren (Tûngerse Diksjenêer van André Stevens), Hasselt (Dieksjenêer van 't (H)essels van Xavier Staelens), Hoeselt (Hôessëlsë Diksjenêer van Paul Achten) en Sint-Truiden (Sintruinse Diksjonêer door 't Neigemènneke).

Het "Kotsovese" dialect wordt weergegeven in een eigen "klankenspelling" van zesenvijftig klanken. Het overzicht met de uitspraakvarianten volgt na dit voorwoord. Het is vanzelfsprekend nuttig deze lijst eerst even te raadplegen. Voor iedere klank wordt een drietal voorbeelden gegeven.

Tot besluit van dit werk vindt u op de laatste pagina's:

1. een Nederlands Register dat het opzoeken van een dialectwoord vergemakkelijkt;
2. een lijst van gebruikte afkortingen voor personen, gemeenten en andere;
3. een lijst van eigenaardige samentrekkingen;
4. een lijst van woorden waarbij een accent de betekenis van het woord wijzigt.

Het uitgangspunt van dit werk was er een volkse uitgave van te maken, die voor iedereen vlot lees- en hanteerbaar zou zijn. Het resultaat is hopelijk een prettig naslagwerk, gekruid met humor en soms met verborgen binnenpretjes, waarin de aandachtige lezer zichzelf kan terugvinden.

Wij hopen dat onze opzet geslaagd is en wensen u veel leesgenot.

Jef Oris

HET ONTSTAAN VAN MIJN DIALECTWOORDENBOEK.

De interesse en later de liefde voor het dialect is ontsproten uit de activiteiten van de plaatselijke toneelvereniging. Na de oorlog kwam het toneellevens stilaan opnieuw tot leven. Mijn vader was tegelijk toneelleider, regisseur, auteur en grimeur, werkelijk het manasje-van-alles. Meestal werd eerst een toneelspel of drama van drie of meer bedrijven opgevoerd, daarna volgde steeds een boertige klucht in het dialect.

Eerst had de toeschouwer vol spanning en met ingehouden adem meegeleefd met het opgevoerde ernstige spel, daarna kon hij zich laten gaan in de knotsgekke klucht.

Mijn vader, die een tiental ernstige toneelspelen schreef voor deze groep, zag zich genoodzaakt ervoor te zorgen dat het repertorium van de kluchten in het dialect aangevuld werd. Omdat hij zijn spelers door en door kende, werden de rollen hun "op het lijf" geschreven. De hoofdrolspelers (een drietal) van deze kluchten waren woordkunstenaars in het dialect. De opgevoerde kluchten hadden enorm veel succes. Daar is mijn interesse voor het dialect ontstaan.

In 1960 heb ik de taak van mijn vader overgenomen. Ik werd voorzitter en ook regisseur van een verjongde groep, die toneel van het betere genre wilde brengen. Onze vereniging sloot zich aan bij het Limburgs Toneelverbond en we namen deel aan de tweejaarlijkse prijs die toneelverenigingen op basis van hun prestaties in een bepaalde categorie indeelde. Meestal was de evaluatie goed, soms zelfs prachtig. Het resultaat was dat het peil van de vertoonde werken en de prestaties verhoogd werden en dat het dialect in een toneelwedstrijd "niet kon". Maar wanneer niet voor een "Jury" geacteerd moest worden, werd weer volop in het dialect gespeeld, tot groot jolijt van de talrijke toeschouwers.

Vanaf 1970 werd regelmatig een beroep gedaan op gastregisseurs. Zij durfden het zelfs aan gevestigde waarden als "Waar de ster bleef stille staan" en "Boerenpsalm", beide van Felix Timmermans, in het dialect op te voeren. De hertaling was natuurlijk een kolffe naar mijn hand.

Zo bleef de interesse voor het dialect groeien. Intussen was ik begonnen dialectwoorden en -gezegden systematisch te registreren, want mijn hobby was mijn passie geworden. De documentatie werd steeds lijviger en vrienden porden mij aan om een dialectwoordenboek van het "Kotsoves" uit te geven. Dit project werd wegens beroepsactiviteiten uitgesteld, maar ik kon mij toch uitleven in het Gemeentelijk Informatieblad waarin ik min of meer regelmatig mocht publiceren. Gedurende een vijftal jaren kon ik zo een dialectrubriek verzorgen.

In 1996 begon ik als leek mijn eerste woordjes en teksten in te geven in de computer. Deze activiteit heb ik dagelijks gedurende drie volle jaren uitgeoefend. Nu ben ik een gelukkig man, omdat het resultaat van alle inspanningen "Den Diksjeën van Kotsove" binnenkort zal verschijnen.

Ik hoop dat ik erin geslaagd ben een nuttig naslagwerk samen te stellen dat niet alleen de professionele dialectkenner kan boeien, maar ook voor de dialectliefhebber een leerrijke ervaring kan zijn.

Jef Oris.

DANKWOORD

Er zijn heel veel mensen aan wie ik enorm veel dank verschuldigd ben, want ik ben er stellig van overtuigd dat zonder hun bereidwillige hulp het woordenboek nooit tot stand gekomen zou zijn.

Mijn eerste woord van dank gaat naar de talrijke mensen die mij altijd zo vriendelijk ontvangen hebben en mij een schat aan informatie verstrekt hebben over oude woorden en gezegden, die nu al in het vergeetboek geraakt zijn.

Een bijzonder woord van dank ben ik verschuldigd aan mijn beste vriend Nic Nulens, die mij gedurende meer dan drie jaar gemotiveerd en aangemoedigd heeft en mij ontelbare uitdrukkingen bezorgd heeft.

In dit korte dankwoord mag ik zeker Marleen Oris en Mathieu Cornelissen, mijn tekstverbeters niet vergeten, want de zetduivel had zich hardnekkig tussen de regels verborgen en de nieuwe spelling kan toch zo verrassend vreemd uit de hoek komen.

Natuurlijk vermeld ik ook mijn broers Emiel voor de technische hulp bij alle computerproblemen en Albert voor zijn prachtige humoristische tekeningen, die het boek opfleuren.

Ook ben ik veel dank verschuldigd aan de Burgemeester en Schepenen, omdat ik mocht beschikken over de gewaardeerde technische hulp van de Culturele Dienst, en dan denk ik vooral aan Jean Pierre Derwael, die mij bij de uiteindelijke afwerking - de laatste loodjes wegen het zwaarst - enorm veel dienst bewezen heeft.

En last but not least een speciaal woord van dank aan mijn vrouw Marie-Rose, die mij altijd gesteund heeft, hoewel ze mij, letterlijk en figuurlijk, dikwijls heeft moeten "missen".

Wij vermelden ten slotte nog dat dit woordenboek uitgegeven wordt met de medewerking en de financiële steun van het Gemeentebestuur van Kortesseem.

Nogmaals mijn oprechte dank aan iedereen die mij geholpen en aangemoedigd heeft om "Den Diksjenêr van 't Kotsoves" tot een goed einde te brengen, want ik ben ervan overtuigd dat dankzij de hulp van velen het resultaat gezien mag worden.

Jef Oris.

Klankenlijst

- a klak (pet) - stat (staart) - hat (hart)
a' ka'l (praat) - ma'n (man) - a'l (alles)
aa zaat (zout) - pjaad (paard) - laachte (lachen)
aa' haa'n (handen) - haa's (handschoen) - vaa's (vast)
áa pjáad (paarden) - jáad (aarde)
ao laot (laat) - naos (neus) - kaol (kaal) - vlao (vlaai)
aoi baoinke (wegel) - kraoinke (kraantje) - zwaoinke (zwaantje)
au blauw (blauw) - mauw (baktrog) - zwauw (broodschoep) - vrauw (vrouw)
e fletse (vleien) - krek (juist) - knepke (5 centiemen)
è lètte (oplekken) - wèdde (wedden) - bès (beest) - bèr (berrie)
ê mêt (markt) - kêr (kar) - zês (zeis)
ê' mê's (meester) - kê's (kas) - groskê's (dikketrom)
ee beek (beek) - sjeet (scheet) - leed (lelijk) - smeed (smid)
eë weër (weder) - kreëg (nauwelijks) - zweër (zweer)
éë djéë (gij) - héë (hij) - véë (wij)
ée béér (mannetjesvarken)
êë mêë (maaien) - zêë (zaaien) - krêë (kraaien)
ei vleis (vlees) - zeip (zeep) - eik (azijn) - wei (weide)
éi léi (lei) - wéi (zoals) - déi (die) - wéi (wilg)
èi rèis (graszode) - mèis (mest) - nèis (nest)
eu deur (deur) - meule (molen) - keugel (kogels)
eui deuire (durven) - keuis (kers) - beuivet (bedevaart)
i mik (wit brood) - prik (pruik) - rik (riek)
ie liege (liggen) - ziel (ziel) - wieg (wieg)
êe lêge (liegen) - lêech (licht) - zêechte (zichten)
ij bijl (bijl) - terwijl (terwijl) - ijl (leeg) - trijn (trein)
íj keníjn (konijnen) - príjs (prijzen)
o rot (rot) - bot (been) - toffel (tafel)
Kotsove (Kortesseem) - oved (avond) - boged (boomgaard)

ó'	gó'n (ga) - bó'n (bomma) - sjó'nne (schone)
	bó'ter (boter) - Pó'sse (Pasen) - amó'l (allemaal) - nó'l (naald)
ò'	mò's (mos) - kò's (korst) - bò'ssel (borstel)
ö	zöl (dorpel) - mörf (gaar) - nö (naar)
ö'	mö'l (lichte aarde) - prö'l (prul)
ô	ôn (uitroep) - môke (maken) - zjônt (velg)
oe	voet (weg) - boek (buik) - broek (broek)
òe	mòer (muur) - òer (uur) - snòer (lint)
óe	móer (moor) - óer (uw) - bóek (boek)
oei	loein (ketting) - moeind (maand) - hoeit (rechts)
oj	noj (ongraag) - hoj (hooi) - koje (kwade)
oo	zoom (boord) - roo (rauw) - geboo (gebouw)
oö	boön (bron) - bloön (merel) - sjoöl (school)
oò	doòg (dag) - boòd (baard) - voòt (vaart)
oô	doôg (dagen) - doôk (dak) - smoôk (smaak)
òò	stòòt (stout) - gòòd (goud) - kròòk (kruik)
ou	houge (slaan) - mous (modder) - broud (brood)
óu	góun (gaan) - stóun (staan) - vóul (vuil) - óut (uit)
òu	bloùs (blaas) - koùd (kwaad) - doù (daar)
ôu	gôuw (gauw) - trôuwe (trouwen) - sôus (saus)
oûe	moûen (maan) - stroûet (strot) - sloûet (slot)
u	duvel (duivel) - dut (doet) - vrug (vroeg)
ù	sjùp (schup) - hùbbe (hebben) - brùk (brug)
ui	kuister (koster) - buis (bos) - muis (moest)
úi	húis (huizen) - múis (muizen) - búis (buis)
ùi	zùiver (zuiver) - kerùir (renner) - tùire (tuien)
uj	muj (moe) - rebuj (afval) - huj (hoeden)
uu	struuk (struiken) - gruun (groen) - bruur (broeder)
úu	lúut (liet) - vúut (voeten) - grúun (rapen)